

НИН, 05.02.2009.

Добрица Ћосић увек говори као писац. Тако говори и овог пута, објашњавајући - зашто је улога српске опозиције у Брозовој Југославији, у последње две деценије (зло)намерно заборављана и поништавана. Овај интервју, који је настао као низ разговора у два месеца, ослања се и на шест књига Ћосићевих „Пишчевих записа“, у којима су детаљно описани значајни догађаји и деловање антититоистичке опозиције од Другог светског рата до распада Југославије деведесетих; с намером да појасни корене импотентности и неделотворности свих потоњих опозиција у Србији. Па, и данашње.

На почетку разговора за НИН, Ћосић инсистира на томе да су у другој половини XX века постојала два поретка – титоизам и Милошевићев режим: „Милошевићев режим је ретардирани и изнуђено либерализовани титоизам, а опозиција о којој ћемо ми говорити односи се на титоизам, јер сам о режиму Милошевића доста и говорио и писао.“

Иако се досад говорило о дисидентима у Брозовом режиму, ви уводите, први пут, синтагму „опозиција титоизму“. Колико је опозиција - по дефиницији основни елемент демократске државе - могла да буде делотворна у диктаторском режиму?

- Свако противништво било ком режиму сматрам – опозицијом. Њен садржај и карактер се у југословенском случају мењао и еволуирао према текућим идеолошким ставовима владајуће Комунистичке партије. У послератном времену, све до појаве Резолуције ИБ-а 1948. збирно име за све противнике „нове народне власти“, садржано је у појмовима „реакција“ и „реакционар“, што је практично значило антикомуниста. Али, сам појам опозиција, у ширем значењу, јавља се касније, када се из редова револуционарног покрета, из саме Партије, рађа и формулише политичко и идеолошко противништво владајућем поретку. Генерализујем појам опозиције као што генерализујем појам титоизма који не сматрам социјализмом. А можда се нећу много удаљити од истине ако кажем да сам први, или међу првима, постојећи поредак после Другог светског рата у Југославији назвао титоизмом. А што се саме делотворности тиче, антититоистичка опозиција је идејно припремила активну политичку јавност за организовање вишестраначког поретка. Може јој се приговорити концентрација у Београду, што је било

неизбежно.

За српску опозицију у самоуправном социјализму тврдите да је била дубоко антититоистичка, у суштини социјалдемократска, али се годинама чини све да се њена улога поништи. Ко то чини и зашто?

- Они који нису били опозиција у титоизму, него су били чак и активни комунисти који су се борили против опозиције. И они који су били и јесу такви антикомунисти да не признају да су постојали дисиденти и борци док су се они успешно сналазили у титоизму или били у безбедним мишијим рупама. И они који су некад сарађивали са Удбом, а у „новој власти“ напредовали у политичку послугу иностраних канцеларија, не признају дисиденте и антититоисте. А многи само борбу против Милошевића признају као опозицију, па на томе стичу власт, каријеру, богатство, значај. Србија је једина земља „реалног социјализма“ у којој је дисидентска и демократска опозиција просто поништена. Идеолошке оцене које ми данас изричу људи из невладиних организација и разних политичких странака и фондова, мондијалисти, апатриди, србофоби... исте су оне оцене које су ми изречене 1968. на Пленуму ЦК СК Србије и које су ми изрицане за време Титовог режима. Идеолошки однос према мојим идејама, књижевном делу, друштвеним схватањима, није се променио ни у „новој власти“, чијем настајању сам свесрдно помогао. Али ме однос тог „новог поретка“ према мојим идејама не чини повређеним човеком.

Како, онда, објашњавате настајање опозиције Милошевићевом режиму?

- Сматрам несрећом српске политике то што су два национално-политичка ретроградна екстрема – Вук Драшковић и Војислав Шешељ, задобили значајан утицај на политичкој сцени Србије од времена заснивања вишестраначког поретка. Опште незадовољство народа Милошевићевим режимом, народа огорченог албанским терором на Косову и Метохији, неравноправним положајем српског народа по Уставу 1974, особито усташоидном хрватском агресијом и сепаратизмом, са истовременим словеначким сепаратизмом и милитантним муџахединским исламом у Босни, брзо се улило у те странке. Њихове вође су безочно изманипулисале патриотска и демократска осећања младог народа. Судбине су им дијаметрално супротне и адекватне карактерима. Вук Драшковић, од почетка идеолог кољачког четништва, превртљиви демагог, остварио је баснословну каријеру и уз помоћ странке створио велико богатство, а Војислав Шешељ, у хашком затвору, испашта политичке заблуде и брани неке националне истине од хашке неправде.

Демократска странка, која је настала у то време као политички центар, била је хетерогени идеолошки скуп интелигенције, претежно антикомунистички и антимилошевићевски оријентисане. Они антититоисти који су постали функционери ДС-а, нису били спремни да формулишу и обзнане социјалдемократски програм који би, по мом мишљењу, чинио историјски прелаз из титоизма у друштво са новом политиком која би се могла усаглашавати са европским токовима и светском констелацијом. Ниједној политичкој странци која се борила против Милошевићевог режима није било у интересу да преузме и развија идејни потенцијал српских дисидената и антититоиста, формулисан у програмској платформи забрањеног часописа „Јавност“, Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања и пројекта три удружења – писача, филозофа и

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

социолога који је 1988. заступао радикалну уставно-политичку и економску реформу Југославије у социјалдемократском смеру. Те године, 27. марта, у Народној библиотеци Србије бранио сам пројекат новог устава. Тада нас је Милошевићева политичка жандармерија жестоко напала. О пројекту новог устава постоји мој текст у књизи „Српско питање I“.

Где су корени опозиције титоизму?

- Опозиција титоизму је историјски процес чији је почетак и крај тешко прецизирати. Делатност Тита у Коминтерни, по свему познатом била је стаљинистичка. Живојин Павловић, писац „Биланса совјетског термидора“ сматра Тита ортодоксним стаљинистом. Тој жртви стаљинизма треба одати признање за нацрт европске и српске опозиције стаљинизму дат у „Билансу совјетског термидора“ о чему је студиозно писао Слободан Гавриловић. Позната је Титова ликвидација троцкиста у Паризу и Југославији. А троцкисти су Стаљинови противници. Чини ми се да историјска правда налаже да се југословенски троцкисти процењују као први антититоисти. Али, ја ћу говорити искључиво о опозицији насталој у оквирима револуционарног покрета у земљи и претежно са социјалистичких позиција. А та је опозиција имала дубоке корене у демократској традицији српског народа и његове културе. Први мотиви антититоистичке опозиције били су моралне природе.

Како бисте одредили њен почетак у оквирима револуционарног покрета?

- У партизанском покрету у ком сам учествовао, владао је врло одређен и утврђен поредак вредности, понашања, односа међу људима и односа према народу. У партизанским одредима на Јастрепцу, Топлици, Јабланици, Црној Трави, од 1941. до јула 1944. међу нама партизанима владала су начела равноправности и једнакости. Изузетно строго је морално и политички регулисан однос према народу. Никад нисмо вршили реквизицију за храну, одећу и обућу. Снабдевале су нас присталице и ми смо од сељака измолили храну и одећу. Народ нас је хранио, чувао и веровао да носимо моралну обнову Србије и нову власт у држави.

Критика и самокритика биле су дневни ред свих партијских и одредских састанака; равноправно су подложни критици командант, комесар и обичан борац. Командант и комесар одреда када се делила прикупљена храна, последњи су примали следовање. Четна и одредска конференција одлучивале су коме ће припасти заплењене цокуле и шињел. После сваке битке држане су четне и одредске конференције на којима се критиковао штаб и поступак свих учесника у акцији. Строги поредак вредности и моралног понашања суштински нас је разликовао од других војски, особито од четника Драже Михаиловића. Идеолошка опсесија „особинама новог човека“, појмом корчагинства, обузела је комунисте и партизанске борце.

Када је напуштен „партизански морал“?

- Велики преокрет код нас партизана у Србији наступа продором јединица Народноослободилачке војске (НОВ) из Босне, када на ослобођену територију Топлице,

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

Јабланице и Пусте Реке, после великог пораза Дражиних корпуса на Копаонику, продире први корпус НОВ под командом Пека Дапчевића. Та војска је имала поредак са класичном субординацијом, чиновима, униформисаном командом, штапском кухињом, културном екипом, снабдевањем путем реквизиције. Таква војска означила је крај партизанској равноправности, једнакости, слободне критике штабова, ригидном моралу. У партизанским одредима од Јастрепца до Црне Траве код доследних комуниста и партизана, јавило се разочарење, незадовољство, отпор. Неки руководиоци су кажњавани и смењени због „партизанштине“ односно „левог скретања“. Та партизанска депресија уводила је у „нормалан живот“ ратне победнике. Морал у коме се за „украдену шљиву“ или по причи Антонија Исаковића „Црвени шал“ за украдени шал у цичи зими стреља починилац, полако и неповратно одлазио је у партизанске легенде. Припадао сам онима који су били разочарани „нормализацијом“, у ствари титоизацијом револуционарног покрета. У мени и мојим блиским друговима зачињала се морална и доктринарна опозиција новом поретку.

Који је то тренутак у вама изазвао бунт и противљење новом поретку?

- Сам доживљај слободе ратног победника ставља у свакојака и нечасна искушења. Власт је неодољива дрога. Опуштен, пријатан живот обузима ратнике. Добро се сећам неких својих искушења када сам 16. октобра 1944. дошао у Београд. Себи самом постајао сам противник и опозиција. Мир у победнику изазива охолост; у ратнику и резигнацију. Био сам склон овом другом осећању.

Убрајате ли у „нечасна искушења ратних победника“ и одузимање имовине тзв. предратној буржоазији и великопоседницима?

- Нас комунисте-идеалисте је запањило то што се Тито уселио у Бели двор, што руководиоци узимају луксузне станове, што су генерали, нарочито Црногорци навалили на Дедиње и Сењак. Ми смо против буржоазије, за експропријацију фабрика и земље од великопоседника, али ниједног тренутка нисмо помишљали да то што се одузима од богатих ми имамо право да присвајамо. Међутим, од првих дана слободе осетио се егоистички дух победништва, који је давао право на многе привилегије и моралне прекршаје. О насиљу, тј. револуционарном терору нећу да говорим у овом контексту. Ратно победништво је стање које носи највише искушења и даје могућности за највеће издаје начела, и себе, и својих. Опирао сам се духу победништва и заснивао опозицију себи и новом поретку у коме су биле могуће овакве појаве. Знао сам за тешку ратну и окупацијску драму градског становништва и читавог српског народа, па су ме болеле неправде и бахатост ратних победника.

Дакле, ратни победници су брзо схватили шта им доноси власт?

- Тито је у свему био наш учитељ, заједно са Политбироом Комунистичке партије. То руководство је директивно преносило садржаје и својства совјетског поретка у нову државу. Совјетски Савез нам је био узор у свему. Започела је нова еманципација: „нови човек“ је стављен у полице наших нових библиотека. Победио је обичан, „природан“ човек или како марксисти кажу - „егоистични човек“. „Ми више нисмо партизани. Ми

Зашто се Србија стиди антифашистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

стварамо државу, па морамо другачије да мислимо, радимо и живимо“, говорили су реалисти.

Зар није одмах било очигледно да иза „Брозовог антифашизма“ стоји проста идеја о државном преврату?

- Поред борбе против окупатора, циљ народноослободилачке борбе био је револуционарна промена поретка и стварање новог социјалистичког друштва. Без обзира на то колико сам био критичан према Титу и његовом понашању, не сумњам у његов антифашизам. То за мене није спорно. Ја сам се и дивио његовој храбрости, одлучности и упорности у борби. Спорно је његово понашање као победника, а подложно је критици и његово вођење рата, посебно устанак у Србији са нападом на градове. Неопростиво је безмерно жртвовање бораца у Срему и цивила по законима окупаторске одмазде над Србима. А сама мотивација антифашистичке ослободилачке борбе мени никако није спорна. Тито је био искрени антифашист.

Шта ви подразумевате под појмом револуционарна опозиција?

- Нећу вам говорити о фракцијској борби у Коминтерни у којој су и уз Титово учешће, ликвидирани елитни српски комунисти – Југословени на челу са проф. Симом Марковићем. Говорићу оно што су мислили и чинили револуционари у Србији после заснивања власти КП. Први противник Титу у Србији, по мом мишљењу, био је Сретен Жујовић. Они су били ривали у Коминтерни за вођство Партије. А Тито је Жујовића, уз помоћ Јосипа Копинича, шефа совјетске обавештајне службе за Југославију, и других коминтерноваца – Бугара, Италијана, Немаца, вешто елиминисао. Жујовић је толико мрзео Тита да се као министар финансија југословенске владе лако и послушно определио за Стаљинову Резолуцију ИБ 1948, био ухапшен и после месец дана у затвору написао вођству Партије покајничко писмо. Тито га је пустио из апса и поставио за шефа финансијске службе листа „Борба“. Тај Сретен Жујовић је био изузетно драг, храбар и моћан човек. Сјајан говорник. Чувени, неухватљиви илегалцац. У Дрвару је, по Ранковићевом наређењу, Тита пушкомитраљезом истерао из пећине да се не преда Немцима. Када је пензионисан, Жујовић је отишао у своје село на Космај и умро патећи своје поразе од Тита.

Други велики противник Титу, његовој тајној вези са Атлантским пактом, изјави Џону Фостеру Далсу, министру спољних послова САД, да је спреман да на страни Америке и Запада ратује против Совјетског Савеза, несагласан са Титовим антисрпским поступцима и намерама - био је др Благоје Нешковић, шпански борац, ратни секретар Партије у Србији и први председник српске владе. Необично снажна, ауторитативна, храбра, достојанствена личност с јаким српским осећањима, али није био антијугословен. Човек интелектуалног и моралног подвига. Када га је Тито протерао из партијског и државног вођства, као бивши предратни асистент на Катедри за анатомију Медицинског факултета, вратио се у мртвачницу Опште болнице да обнови знање из анатомије и за неколико година постао је професор Медицинског факултета и један од водећих светских стручњака у области онкологије. Умро је као пензионисани професор. Много сам га поштовао. Били смо пријатељи. Од њега сам много сазнао о Титовој личности и

коминтерновцима.

Први југословенски и српски писац који се побунио против привилегија Титове бирократије својом „Јеретичком причом“ је Бранко Ћопић. Он је први антититоиста у књижевности коме су се касније придружили и значајни сатиричари Васа Поповић, Ерих Кош са књигом „Велики мак“ и други.

Али, праву, револуционарну, побуњеничку, прометејску опозицију стаљинизму и титоизму у послератној Европи и Југославији, засновао је Милован Ћилас, родоначелник српске антититоистичке опозиције. Као комунист, по рангу трећи или четврти функционер Партије после Тита, први је у Југославији јавно говорио о слободи, демократији, равноправности. Уман, свестрано даровит и храбар, свом душом био је антибирократа и антиконформист. Човек рођен да буде вођа; као револуционар је и идеолошки фанатик. Док је био Титов следбеник с великим утицајем, био је и са великим заблудама и гресима, које је јавно признао. Идеолог и одличан писац, први човек који се у комунистичкој елити послератне Европе ослободио стаљинизма, писао је о демократији и сишао са власти у име слободне мисли. По мом мишљењу, он је највећа фигура српске историје друге половине XX века; једини српски политичар тога доба са светским значајем и угледом.

При том, највернији Брозов војник?

- Некад је био највернији, па онда и највећи противник. У времену 1953. и 1954. године, било је веома ризично и безнадежно борити се за демократију и слободу под чизмом Јосипа Броза, лукавог и талентованог аутократе и бескомпромисног диктатора, што је управо чинио Ћилас. Имао сам срећу да ме Ћилас уврсти у свој ближи круг око часописа „Нова мисао“ у чијој сам редакцији и ја био. Циљ „Нове мисли“ био је да формулише нову идеологију демократског социјализма. Међутим, ја сам у политици био већи реалиста од свог вође. Био сам млаки ћиласовац.

Шта је, у оном тренутку, конкретно значило „млаки ћиласовац“?

- Нисам веровао у остваривост његових идеја у југословенском друштву тога доба. Пошто су сазнали да сам често практицистички противречио Ћиласу, док је ходајући у клубу „Борбе“ излагао демократске и либералне идеје (он је увек мислио и говорио шетајући), чим је отворена Ћиласова криза, позвали су ме у редакцију „Борбе“ Мома Марковић, главни уредник и Драги Стаменковић, организациони секретар КП Србије и захтевали да идеолошки, чланком у „Борби“ нападнем Ћиласа. Одлучно сам то одбио и тога дана Ћиласа демонстративно позвао на ручак који је он прихватио. Нас двојица са Бором Дреновцем, најдоследнијим и најчаснијим ћиласовцем, кренули смо из „Борбе“ пешице, ка мом стану у Улици краља Милутина, а Ћилас је код „Лондона“ стао: „То што идемо код тебе на ручак, није паметно. У име моје, захвали се другарици Божици на спремљеном ручку. Сада иди кући, а ја ћу својој.“ Моје убеђивање није успело.

Наравно, после Ћиласовог фаталног пленума, јануара 1954. данима сам саслушаван од партијске комисије за „ћиласовштину“. Некако сам се са достојанством одржао на ногама, јер сам већ био популаран писац романа „Далеко је сунце“, а написао сам и

„Корене“. О томе сам, као што знате, више рекао у „Пишчевим записима“.

Како данас гледате на Симину 9а, тзв. кућу јереси? Је ли била заиста за титоизам угрожавајући центар другачије мисли? Или само вентил у диктатури или нешто треће?

- Био сам један од истакнутих посетилаца Симине 9а. Скупина те собе чија се врата нису закључавала била је ембрион интелектуалне опозиције у Београду. Моји вршњаци, већина су били борци у Народноослободилачкој војсци, студенти разочарани моралним посрнућима неких комуниста, политичким грешкама и неправдама нове „народне власти“, огорчени на систем привилегија и социјалне разлике које је у новој држави творио функционерски круг око Тита. На такво стање је бурно реаговано у Симиној 9а. Били су то даровити интелектуалци, да их не набрајам, учинио сам то у „Пријатељима“, сви су постали значајни уметници, научници, академици. Није ту било никог из класичних буржоаских, антикомунистичких и четничких редова. Били су разочарани идеалисти. И водиле су се даноноћне расправе о незадовољствима новом влашћу, пројектовао се идеалан поредак, идеално ново друштво као у руским романима. Изгинули смо расправљајући о „социјалистичком реализму“. У књизи „Мића Поповић, време, пријатељи“ писао сам и о Симиној 9а.

То време вас је одредило?

- Да. Читав мој јавни живот, сва моја активност може да се формулише реченицом: човек у судару и сукобу са реалношћу света. И као човек и као писац, до данашњег дана, оно што је остало од мене, у судару је са реалношћу. Остао сам скептик и опозиционар и умрећу као скептик и опозиционар. Не верујем да ће икада на земљи настати власт како је ја замишљао – човечна, праведна, просвећена.

Није ли утопистичко такво размишљање?

- Наравно да је утопистичко. Без утопизма ја не бих имао ниједну визију света. Утопизам је најлепше осећање у човеку: снева се идеал, тежи се далеком идеалу. Нада је онтолошка енергија утопије. А шта је у човеку лепше и садржајније од наде? То мом животу и свачијем животу даје смисао изнад реалности и баналности свакодневице. Тај виши смисао, иако није остварив, пројектује се као идеал за који вреди живети, патити, страдати, бити и срећан и несрећан.

Нисам сигуран да су моје идеје увек биле оствариве. Проричати зла времена, неуспехе и поразе, што сам ја чинио, није било најтеже у тиранији лажи. Знао сам одувек да је смислена и човечна она политика која се залаже за опште добро. Успешна политика је, разуме се, када дела у сфери могућег. Политика ма колико мотивисана великим идеалима, ако није остварива, неуспешна је. Знао да је у мојим перспективама будућности, у мом опозиционарству било и много илузија; као опозиционар и дисидент некада сам мислио да од титоизма нема горег поретка; сада, увиђам: има! Али, као писац, илузија се не одричем. Илузије припадају духовној матрици човековој и његовом срцу; оном паскаловском срцу које има своју логику. Јадно је, наказно је, све у животу претворити у корисно. Више волим оне животне садржаје који не стају у новац и који не могу да се

купе.

Налазите да су два најзначајнија догађаја у историјском битисању српског народа у „брионској монархији”: политичка ликвидација Александра Ранковића 1966. и брионски устав 1974?

- Тако је. Дobar део, да не кажем већина српског народа доживела је Титово рушење Ранковића не као пад дугогодишњег шефа Службе државне безбедности који је угрозио Титов интимни живот и некога ко је био „кочница самоуправљања“, него као Титово и Кардељево рушење Србина и Југословена, зато што је бранио федерацију Југославије. Његово рушење долази после политичке ликвидације Благоја Нешковића и Ћиласа. А после Нешковића, Тито шездесетих година тера у пензију најбоље српске генерале Павла Јакшића, Радивоја Јовановића Брадоњу, Средоја Урошевића и друге способне Србе.

А брионски устав 1974. је разбио Србију на три дела и тзв. ужу Србију ставио, може се рећи, у подређен положај у односу на покрајину Војводину и покрајину Косово, која је имала и елементе државности. Од тада - дискриминаторском политиком према Србима у Хрватској, Босни и Херцеговини и албанским терором на КиМ, већина српског народа у Титовој Југославији осећа се неравноправно и понижено. Настаје спонтана народна опозиција на осећањима антисрпства у Титовој Југославији. Међутим, та народна опозиција титоизму најављивана је повратком на потиснуте традиције - лумповањем уз Марш на Дрину, слављењем Божића и православне Нове године, старим српским песмама на свадбама и прославама... Из таквог општег незадовољства, из осећања изневерености и обманутости, настао је и режим Слободана Милошевића и политичке странке Војислава Шешеља и Вука Драшковића. Тој српској политичкој тријади исто је колективно психолошко и политичко стање српског народа пред велике поразе, а без идеја и људи да се порази избегну.

Није ли разлог том затирању улоге српске опозиције баш чињеница коју спомињете у „Пишчевим записима“, то што се српска критичка анти Titoистичка интелигенција најупорније борила за демократску Југославију, због чега је пре рушења Југославије именован и кривац за то – Србија

- Из свега што сам вам до сада рекао, можете закључити да српска опозиција није била идеолошки хомогена. Она је имала и левичаре и десничаре. Левичари, бивши комунисти, марксисти, односно, Праксис група, све до осамдесетих година су Југословени. И ја сам се залагао за одржање Југославије, али уставно и политички темељно реформисане. Већ средином шездесетих предвиђао сам пропаст те хетерогене државе коју је Титова бирократска камарила из република свим средствима дезинтегрисала. У већини република, комунистичке партије имале су јаку националну и националистичку матрицу већ оснивањем од Коминтерне 1935. Зато су оне биле комунистичке партије са Централним комитетом, а српска је имала покрајински комитет. Српски комунисти су трајно трауматизовани коминтерновском идеологијом која је Србе као већински народ третирала као хегемонисте и тлачитеље југословенских народа. Са тим „прародитељским грехом“ српски комунисти су редуковали и потискивали српство, идентификовали се са југословенством, скоро свагда спремни на жртвовање српских

интереса неком југословенском или национално-републичком захтеву. Они најпааметнији комунисти су били неми, илегални Титови противници; презирали су монархистички и брионски стил владавине и понашања. Можете ли да замислите људе који су на власти и у непосредној Титовој близини, а у души противници режима и доживотног председника? После Титовог рушења Нешковића, Ћиласа и Ранковића, они су одлучили да послушнички, дисциплиновано чекају Титову смрт, па да тад поставе животна питања свог народа и Југославије. Нису свој тренутак дочекали. Кашњење је коб српске политике; одсуство храбрости српских комуниста јесте њихова самонегација. А неки су меко пали као „либерали“.

А ви? Јесте ли успели да се „разрачунате“ са својим југословенством?

- Искрено да вам кажем, често сам подлегао очајању. Ваљда је запамћен дијалог Тадића, Марковића и Ћосића, са вођством словеначке опозиције у Љубљани, 1986. у ресторану „Мрак“. Овом ужем поразу српског југословенства треба додати и велики пораз српског југословенства изражен у јавном дијалогу словеначких и српских интелектуалаца који смо организовали Предраг Палавистра и ја, у Љубљани и Београду, 1987. о чему сам, такође, писао у књизи „Српско питање I“. Иако сам био дубоко незадовољан Југославијом, ја сам се све до 1988. залагао за њено темељно реформисање и референдумску проверу да ли народи желе да живе у тој држави, јер сам слутио трагичан расплет, предвиђао међунационалне и грађанске ратове, офанзиву хрватског усташтва и нове геноцидне прогоне Срба из Хрватске и Босне. То се и догодило. Тријумфализам Запада, заснован на властитим краткорочним интересима, по традиционалном стереотипу, подржао је сецесију Хрватске, Словеније, Македоније, БиХ, а Србију је прогласио кривцем за разбијање Југославије, иако се најупорније и заблудно борила за њен опстанак. У историјском збивању не треба заборавити улогу плиткоумне политике владајућег српског режима. За велики преокрет националне политике Србија није имала политичаре, политичку вољу, спољног савезника.

Да ли је тачно да сте 1969. или 1970. хтели да покренете часопис „Југославија“?

- Тачно је. Милорад Екмечић ме је, недавно, подсетио на то. Часопис „Југославија“ сам покушао да покренем 1970. Путовао сам у Сарајево да се о том договорим са мојим пријатељима Мешом Селимовићем и Милорадом Екмечићем. Љуба Тадић, Света Стојановић и ја желели смо да Меша Селимовић буде главни уредник „Југославије“. Он је то с одушевљењем прихватио. У редакцији су требали да буду Милорад Екмечић, Гајо Петровић и Руди Супек. Омела нас је идеолошка кампања Партије против Меше у Сарајеву и мене и неких историчара у Београду.

Како, са историјском дистанцом, гледате на пројекат „демократизације Југославије“? Не чини ли вам се да демократија није могућа у вишенационалним друштвима?

- Врло је тешко доследно реализовати демократију у вишенационалним друштвима. Ту постоје многи психолошки напори, тензије, језик, резидуалне енергије као препреке хармонизацији живота. Међутим, не треба се одрећи културних и других етничких различитости које богате духовни и социјални живот сваке земље. Слободом, историјском истином и међусобном толеранцијом могу се пацификовати памћења зле прошлости и добрим законима обезбедити права свим грађанима.

Зашто се Србија стиди анти Titoистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

Постоји и савремени табу мањине, као манипулативни и реметилачки чинилац реалне равноправности. Права националних мањина се на нашем простору са великим напорима остварују, јер етноцентризма и национализма иманентно нарастају ослањајући се на матице. Узимам за пример актуелне захтеве Мађара, Румуна, Бошњака, који нису само демократски... Права националних мањина је америчка империјалистичка идеологија инструментализовала у кодексу људских права у име којих и НАТО ратује. И то је важан моменат у разматрању проблематике права националних мањина.

А конкретнији одговор на ваше питање би могао да гласи: Југославија је била држава са супротстављеним националним идеологијама и антагонизованим религијама. Њен опстанак нису желели ни Хрвати ни Словенци ни Босанци-муслимани, а о Албанцима да не говорим. Она није могла да буде земља равноправности. У последњим деценијама постојала је на девизи анти српске коалиције „Слаба Србија – јака Југославија“. Трајала је и ратна девиза „братство-јединство“, али иза те девизе, која је идеолошка и декларативна, тињали су резидуална мржња и неповерење, засновани у ратовима, пре свега на памћењу геноцида над Србима.

Југославија није пропала само што су дејствовале ове центрифугалне силе, што је разарана сепаратистичким енергијама. Она је пропала и зато што више није била у интересима Европе. Пропању Совјетског Савеза, Европа, поготову централни део, Немачка, не само да није имала интерес за опстанак Југославије, него се на изврстан начин реванширала за пораз у Другом светском рату растурањем вишенационалних држава које су створене на територији Аустро-угарске монархије. Разуме се, ту је србобобија врло важан фактор уз немачки економски потенцијал који је министар Геншер успешно реализовао Мастрихтским споразумом. Наравно, то се радило и уз идеолошку помоћ Ватикана. Разлога за такав однос Европе према Југославији има много и о њима треба историчари да расправљају.

Ипак, они који су чинили српску опозицију титоизму у политичком животу Србије основали су СПС, ДС, а ви сте били председник Југославије. Вили Брант вам је 1989. понудио да оснујете социјалдемократску странку, али нисте хтели...
- Рекао сам вам да српска анти Titoистичка опозиција није била идеолошки јединствена. Странке са антикомунистичком и четничком основном легализовале су идеологију грађанског рата. Супротно, партизанску идеологију заступала је СПС, али у конзервативној и титоизованој варијанти, па је обновљена идеолошка конфронтација грађанског рата постала матрица политичког живота Србије до дана данашњег. И све док се сасвим не укине идеолошка матрица грађанског рата у Србији, не може да се заснује нова политичка култура. Кад ме је Вили Брант позвао октобра 1989. у Беч да ми да инструкције за оснивање социјалдемократске странке, завршавао сам роман „Верник“ и нисам био спреман да се одрекнем књижевничког заната. Нисам желео да припадам ниједној политичкој странци. Желео сам да останем слободан, независан писац.

Ипак сте 1992. постали председник СРЈ?

- Дужност председника СР Југославије прихватио сам искључиво из патриотских разлога. Желео сам да се борим за окончање рата у Хрватској и БиХ, да дела на

ослобођењу земље од међународних санкција, да еволуцијом, демократским изборима променим Титов и Милошевићев поредак. Желео сам да заснујем нову државну и националну политику историјског и демократског компромиса. Желео сам да решавам албанско-српске антагонизме поделом Косова и Метохије, компромисом историјског и етничког права. Желео сам... И нисам успео. Нисам имао партију. Нисам имао подршку опозиције, сем делимично ДС-а, лично Љубе Тадића, Мићуновића, Ћинђића и неколико пријатеља – Танасија Младеновића, Жике Стојковића, Свете Стојановића, Никше Стипчевића, Павла Ивића, Триве Инђића, Слободана Борисављевића, Славољуба Ђукића, Гојка Ђога, Дејана Бошковића, Мирослава Пантића, Александра Деспића...

Били сте генерал без војске?

- Тако је. Расписао сам изборе на којима сам желео смену Милошевића и наговарао га да се повуче. Међутим, победили су Милошевић и Шешел. И тај догађај даје нам право да говоримо и о одговорности народа за своју потоњу судбину. Милошевић и Шешел су ме после неколико месеци, на личну срећу, парламентарним пучем сменили. Зашто? Зато што сам „кршио Устав“, како кажу. Зато што сам им био политички противник, што сам чинио за земљу више него што треба да чини председник по Уставу, успостављао активни, потпуно нови однос са светом. Зато што сам заступао реалистичку концепцију решавања српског националног питања.

Остало је упамћено да вас је Милошевић предложио за председника, иако је то прво учинио Џорџ Буш, председник САД?

- Тако је. Џорџ Буш Старији послао је личног изасланика Хелен Делић-Бентли. Дошла је војним авионом да ме убеди да прихватим дужност председника СРЈ, Милошевић да се повуче, а владу да састави Мићуновић са Драшковићем. Условио сам Бушов предлог скидањем санкција Србији и Црној Гори и захтевом да се Америка ангажује у демократском решавању српског питања у Хрватској и БиХ. Милошевић је одбио Бушов захтев да поднесе оставку, а председник Америке је заћутао. Истовремено, италијанска влада дала је налог амбасадору Серђу Венту да ме убеди да се прихватим дужности председника СРЈ. Председник спољнополитичког одбора италијанског сената тршћански професор Ардуино Ањели, пријатељ Никше Стипчевића, дошао је у Београд да ми у име италијанске владе да подршку да прихватим дужност председника. Ањели, Стипчевић, Света Стојановић, Светлана Стипчевић, убеђивали су ме у мојој кући до два по поноћи да прихватим ту незахвалну дужност. Ањели је тврдио да ћу имати подршку и неких европских влада. Када ме је ујутро позвао Милошевић и питао да ли сам се предомислио, одговорио сам: „Прихватам дужност председника.“ Дакле, уз масовну подршку из Београда, Ниша, Вршца, Ањели је био последњи одлучујући чинилац. Нису то, међутим, били једини спољни чиниоци који су веровали да могу да променим државну политику СРЈ и нормализујем односе са светом. Једног дана испричаћу читав историјат моје кандидатуре за председника Југославије који је старијег датума. Милошевић ме је предложио када је схватио да ја могу имати и подршку Запада па је у ту комбинацију увео и Милана Панића. О томе данас неистинито пише Милошевићев министар Владислав Јовановић.

Да се вратимо, опет, мало даље у историју. После пада Александра Ранковића (1966), донета је 1967. „Декларација о хрватском језику“, која је, како рекосте, била „израз дубоке политичке кризе тадашње Југославије и крах националне политике њене бирократске олигархије“. Декларацији се супротставио из Београда „Предлог за размишљање“, који су сачинили Борислав Михајловић Михиз, Зоран Гавриловић, Антоније Исаковић, Војислав Ђурић, Никша Стипчевић, Петар Џацић... Дефинисали сте га, међутим, као „несрећни окршај писаца“, недомишљен и импровизиран. Зашто?

- Зато што сам сматрао да Срби треба да одложе ту директну конфронтацију са Хрватима, јер је Тито једва чекао да за српско-хрватски спор, који је тињао од оснивања Југославије и водио њеном распаду, оптужи Србију. Срби ће после Титове смрти и Меморандумом САНУ бити оптужени за распад Југославије са жељом да створе велику Србију, што се већ неколико година доказује и суди у Хашком трибуналу. Однос према „Предлогу за размишљање“, уопштено говорећи, био је мој тактички потез. Данас нисам спреман да га генерално и у потпуности браним, јер су тај предлог потписали паметни људи и моји пријатељи.

Три су вас кључна догађаја довела до пред сам излазак из СКЈ – пад Ђиласа 1954, пад Ранковића 1966. (када сте се једини супротставили Брозу) и ваш говор на Пленуму ЦК СК Србије 29. марта 1968, када сте критиковали националну политику СК и осудили албански терор над Србима на Косову и Метохији, што је подржала политичка јавност Србије. У СКЈ остајете и пошто сте пронашли прислушкивач испод ормана у кући у Гроцкој. Из партије излазите формално 1. маја 1971. Зашто не пре?

- Практично сам напустио партију маја 1968, али сам неком намером партијског вођства Србије и Београда остао на евиденцији, како се то говорило, до 1. маја 1971. Што се мене тиче, то апсолутно нема никакав значај.

Негде сте написали да је „поразан исход ваших књижевних пријатељстава“ – Оскар Давичо вас је одбацио после Брионског пленума, Марко Ристић после 14. пленума ЦК СК Србије, када сте осуђени као националиста, а Крлежа на Осмом конгресу СКЈ 1964. када сте се посвађали због, како кажете, његовог „драстичног смањивања броја убијених Срба у Јасеновцу“.

- О неким пријатељима писао сам у књизи „Пријатељи“. Не бих хтео да говорим ништа против мртвих пријатеља.

Колико су се, ипак, разлози за српско-хрватске антагонизме променили до данас?

- Разлози за хрватско-српске спорове не само да се нису променили, него су се од „Бљеска“ и „Олује“ увећали антисрпском политиком хрватске владе и шовинизмом хрватског друштва. Наравно, рат је основа шовинизма. И српског. Позитивне промене могу да настану само када Хрватска буде испунила европске стандарде националних и грађанских права мањина и обавезе према прогнаним Србима; односно када престане, ако може икада да престане, дискриминација остатка Срба у Хрватској. А та дискриминација је толико драстична да нема примера на европско-азијском простору.

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

Тамо су ћирилица и екавско писмо такав преступ који се кажњава, презире и прогони као канибализам. Хрватска је једина земља, поред Косова, у којој су после Другог светског рата спаљиване књиге. У Хрватској је спаљено три и по милиона књига штампаних ћирилицом или латиницом, али у Београду. На пример, роман Ранка Маринковића „Киклоп“, штампан у Просвети, такође је спаљен, зато што је штампан у Просвети.

Конформистичка српска интелигенција у име југословенства неће да зна те чињенице. Њу не узбуђује што је пре двадесетак година спаљено око три и по милиона књига и што су уништени скоро сви споменици и установе српске културе у Хрватској. То је исто урађено на Косову и Метохији, све су српске библиотеке спаљене. Тамо су моје књиге прво стрељане на трговима, па онда спаљиване уз весеље домаће албанске публике. Исту судбину је имао и Иво Андрић на Косову и у БиХ. Демократска Европа и цивилизована Америка неће да виде тај нацистички варваризам својих штићеника.

Почетком седамдесетих, Српска књижевна задруга преузима главну улогу у културној политици Срба. Међутим, у Савезу комуниста, управу СКЗ чији сте били председник, власт је обележила као опозициону политичку странку и наравно - националистичку. Ви сте, међутим, убрзо поднели оставку на место председника СКЗ?

- Српска књижевна задруга, чији сам био председник, била је први плуралистички интелектуални форум у Србији. Створен је да се посвети темељном и модерном просвећивању народа и очувању духовног јединства српског народа, без обзира на републичке границе. У управи СКЗ били су марксисти и антимарксисти, комунисти и антикомунисти, уметници и економисти, привредници и слободни интелектуалци. Чудесан форум! Данас је незамисливо да толике разлике постоје на једном месту а да се дела за исти циљ. Политичари и странке немају снаге да створе плуралистички форум, него феудално партикуларизују државу и власт.

Тито, Кардељ и људи у СК видели су у нама, како кажете, политичку опозицију самоуправном социјализму. И нису много погрешили. Зашто сам поднео оставку? Када су нас „либерали“ из вођства СК Србије притиснули и почели да уцењују поједине чланове Управног одбора, поднео сам оставку јер нисам хтео да допринесем обезвређењу и гашењу значајне културне установе, а све је било спремно за њено обезначање. На то је било спремно „либералистичко“ вођство Србије, које су предводили Марко Никезић и Латинка Перовић са Градским комитетом који су чинили Бора Павловић, садашњи адвокат Рајко Даниловић, Милан Милутиновић и читав ГК. Уосталом, и о томе сам одавно опширно писао у „Српском питању 1“ и у „Пишчевим записима“.

У „Записима“ помињете „Лесковачки случај“ који су СКС и партијска штампа оштро напали као негирање основне платформе СК у култури и оспоравање самоуправљања. Тврдили сте да је „угрожен континуитет социјалистичке револуције кореним изменом њених циљева и идеала“. Шта нам још можете рећи о том „идеолошком скандалу“ октобра 1967. године?

- „Лесковачки случај“ је први организовани наступ социјалистичке опозиције титоизму у Србији. То је авангардни наступ критичке интелигенције Србије. Било је то 13. октобра

1967, у Лесковцу у организацији редакције лесковачког часописа „Наше стварање“, чију су редакцију чинили: Душан Стошић, Николај Тимченко, Томислав Цветковић и други. На том састанку, посвећеном културној политици и путевима развоја у култури учествовали су: Михаило Марковић, Љуба Тадић, Никола Милошевић, Света Стојановић, Триво Инђић, Миладин Животић, Драгољуб Мићуновић, Стева Мајсторовић, Николај Тимченко, Душан Стошић, ја и неколико интелектуалаца из Србије и Лесковца. Просто смо се надметали у критици стања друштва, политике и културе у Србији. Негирана је у целини културна политика у платформи СК; наглашена је улога интелектуалне елите у развоју културе и друштва. Вођство СКС реаговало је жестоком идеолошком кампањом партијским комисијама и казнама. Триво Инђић као секретар Комисије за просвету, науку и културу ЦК СК Србије одмах је најурен са посла и дуго година се „сналазио“ без запослења. Инђић се у опозиционим активностима придружио групи професора са Филозофског факултета, које је власт касније прогнала са Универзитета. А мене је као учесника „Лесковачког случаја“ ЦК СК Србије наградио титулом „анархолиберална перјаница“, ваљда зато што је Кардељ у то време опозицију титоизму назвао анархолиберализмом као идеологијом Запада.

После студентског протеста 1968. СК је прогонио Михаила Марковића, Љубомира Тадића, Загорку Голубовић, Светозара Стојановића, Миладина Животића, Драгољуба Мићуновића, Триву Инђића, Небојшу Попова. Говорили сте да сте интелектуална породица прогоњених људи. Њих осморо и ви. Како гледате на пут којим су они кренули деведесетих?

- Та наша „интелектуална заједница“ као целина није издржала историјску кризу Југославије и искушења деведесетих, али се неко језгро сачувало као пријатељска група. Искрено да кажем, жалим што сам се од неких удаљио и што су се они од мене удаљили, па данас јавно наступамо као идејни противници. Чини ми се да сличну судбину имају све „интелектуалне породице“ настале у Европи у времену студентских немира 1968.

Поред вас, постојале су и друге интелектуалне групе?

- Да. Јавни центар опозиционе активности у осамдесетим било је Удружење књижевника Србије, чувена Француска 7. Њене трибине су сваког петка окупљале стотине и стотине опозиционо расположених грађана – писаца, сликара, професора, интелектуалаца. Београд је у последњим деценијама титоизма био просто изукрштан интелектуалним трибинама на којима се критички мислило и говорило, залагало за демократска права, грађанску и националну равноправност. Следе га Нови Сад и други велики градови у Србији. Да поменем само неке изузетно активне: професора Николу Милошевића, ерудиту и врсног говорника, Косту Чавошког, принципијелног и борбеног антититоисту, страсне и храбре противнике Тита - Танасија Младеновића, Антонија Исаковића, Борислава Михајловића Михиза, Жилу Стојковића, Мирослава Егерића, Мићу Поповића, Матију Бећковића, Скендера Куленовића, Павла Ивића, Љубишу Ракића, Лазара Трифуновића, Душка Радовића, Брану Црнчевића, Драгослава Михајловића, Зорана Ћинђића, Миодрага Перишића, Војислава Коштуницу, Андрију Гамса, Рашу Смиљанића, Војислава Лубарду, Гојка Николиша, Слободана Ракитића,

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

Зорана Гавриловића, Владу Мијановића, Мићу Милића, Павлушка и Јелку Имшировић, Душана Стошића, Зорана Глушчевића... Неустрашиви Рајко Ћурић, новинар из Калуђерице, био је годинама моја веза са побуњеним Србима са Косова и Метохије... Да ту станем, са осећањем греха што не могу да поменем многе из мог завичаја и читаве Србије са којима сам одржавао везе и који су ми давали подршку.

У то време није било значајнијег књижевног, филозофског и социолошког скупа на коме се није говорило критички о поретку, бранила слобода стваралаштва, демократска права која је ограничавао СК и тзв. самоуправна власт иза које је стајао брионски монарх.

Не треба заборавити ни полуилегалне симпозијуме филозофа, социолога, писаца у Врњачкој Бањи, на Дивчибарама, Тари. Или опозиционе улоге Књижевних новина, Књижевне речи, часописа Гледишта и Дела заступника модернизма и наравно, не само њих. Велику улогу критичара Титовог поретка имали су Институт друштвених наука и угледни професори Београдског универзитета, Атеље 212 и друге уметничке позорнице

Какав је био домет конкретних акција београдске опозиције?

- Сматрам изузетно значајним петиције против озакоњења „вербалног деликта“ и увођења „морално-политичке подобности“ као услова за запослење. Писали смо те петиције седамдесетих и потписивали су их најхрабрији. Не могу да се сетим против чега смо сви протестовали, али смо често протестовали због политике и одлука државних и партијских форума. Посебно желим да истакнем петицију против албанског терора, а за одбрану људских и грађанских права Срба на КиМ коју сам ја писао 1983, а потписало је више од сто интелектуалаца, међу њима и два генерала Гојко Николиш и Данило Лекић, што је запањило бирократску и војну олигархију СК.

Имамо разлога да се не чудимо зашто су „нова опозиција“ и данашњи борци за људска и свакојака права у „кохабитацији“ са криптотитоистима тако успешно заборавили да је у Београду и у Србији две и по деценије активно, борбено, начелно дејствовала антититоистичка опозиција, најјача у Југославији. Али надам се да ће идуће године млађим нараштајима бити већ нешто више познато из историје опозиције у Титовој Југославији, када буду објављене документарне књиге о часопису Јавност и о Одбору за одбрану слободе мисли и изражавања. Јавност ће приредити Ана Ћосић, историчар књижевности, из моје архиве и нешто из архиве Љубе Тадића и живих учесника редакције.

Били сте одговорни уредник, а професор Тадић главни уредник „Јавности“?

- Да, ја сам био одређен за апсу, а Љуба је био одговоран за квалитет текстова. Још нешто. Поред ове активности о којој сам говорио, постоји врло важна опозициона активност – наша отворена писма партијским и државним форумима и функционерима. У мојој архиви постоји фасцикла коју је моја жена сачувала под насловом: „Писма властима без одговора“. Писао их је и Таса Младеновић, Љуба Тадић и други. Слао сам их и умножавао и она су се читала по читавој Србији. Не објављујем их зато што моја ћерка сматра да та писма могу имати само историјску вредност.

Постојао је опозиционар чије име сам дужан с пијететом да споменем. Пуковник Радисав

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

Филиповић писао је опозициона отворена писма и протесте државним и партијским форумима и слао их на стотине адреса по читавој Југославији. И та су се писма ширила и читала као леци. Филиповић је био институција. Писац, штампар, дистрибутер... Јединствена појава тога доба.

Часопис „Филозофија“ забрањен је због вашег чланка „Процеси пресуде и наивна питања“ у коме сте бранили Михајла Ђурића, професора Правног факултета, коме је тада почело суђење за дело непријатељске пропаганде – критика амандмана и пројекта Устава 1974. А бранили сте и студенте Мађаре из Новог Сада. Међутим, ви сте се супротставили и прогону хрватских националиста маспоковаца, који су били по затворима.

- Јесам. Осећао сам људску дужност да браним право на слободну мисао. Осамдесетих су због Слободног универзитета настављена хапшења?
- Слободни универзитет илегално су организовали професори прогнани са Филозофског факултета. Они су и држали предавања. Број слушалаца је зависио од величине стана предавача. Кад сам ја био предавач, било је 42 учесника. Имао сам велики стан. Врло велику улогу су ту имали шездесетосмаши Влада Мијановић, Мића Милић, Имшировић и други који су организовали тзв. јаслице за мање групе студената. Може се рећи да је језгро српске младе интелигенције било прожето критичким духом и побуном против титоизма током седамдесетих и осамдесетих прошлог века.

Једно од чувених хапшења на „Слободном универзитету“ било је у стану Драгомира Олујића 21. априла 1984. када је Милован Ђилас требало да одржи предавање о националном питању. СДБ је ухапсила 28 слушалаца. Требало је и ви ту да будете, као и Љубомир Тадић, Михаило Марковић, Света Стојановић?
- Непосредно пред одлазак на Ђиласово предавање, Света Стојановић нас је обавестио, не знам како је то сазнао, да ћемо бити ухапшени, па смо се ми од Бајлонијеве пијаце, у чијој близини се налазио стан Драгомира Олујића, где је било предавање, упутили ка Звездари, па својим кућама.

Основали сте прво Хуманитарни одбор за одбрану ухапшених студената, потом Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, по хапшењу шесторице (Имшировић, Мијановић, Милић, Бојанић и Јовановић) и Војислава Шешеља у Сарајеву. Хтели сте да то буде југословенски одбор. Придружили су вам се, у почетку, Руди Супек и Тарас Кермаунер. Ипак, одбор је остао београдски?

- Нашу београдску тежњу за југословенским комитетом од хрватске интелигенције нико сем Рудија Супека није хтео да подржи. Хрватска опозиција је у целини, сем уске Праксис групе, била, нажалост, националистичка, антијугословенска. Исто тако се понашала и словеначка опозиција и интелигенција. Словеначка, насупрот загребачкој, односно, тачније речено, љубљанска, била је спремна да формира одбор од 13 чланова који би партикуларно, од случаја до случаја, само сарађивао са београдским одбором. Тарас Кермаунер, који је био иницијатор оснивања словеначког одбора и који је са мном и Рудијем Супеком потписао оснивачко писмо, саопштио ми је то у Загребу. Условну сарадњу нисам прихватио. Наш састанак је одржан у кући Рудија Супека и у једној

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

кафани; врло болан и за Рудија, и за Тараса, и за мене. Вратио сам се у Београд и са пријатељима новембра 1984. основао Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања од 21 члана, међу њима 13 чланова САНУ. Могли смо имати Одбор и од 40 чланова, али је такав одбор тешко организовати, нисмо имали просторије. Радили смо у атељеу Миће Поповића у поткровљу САНУ. председавао сам одбору, док је постојао до 1988/89. кад почиње оснивање политичких странака у Србији и Југославији. Постоји богата документарна грађа о делатности Одбора, чувамо је ја, Коста Чавошки, Иван Јанковић. Идуће године ће вероватно изаћи књига о Одбору за одбрану слободе мисли и изражавања, у Службеном гласнику. Желео бих да је сачини Коста Чавошки који је са мном писао оснивачки документ Одбора.

И часопис „Јавност“ који сте покушали да оснујете са Љубомиром Тадићем, посвећен је југословенској реформи?

- То је једини часопис у српској култури који је забрањен пре но што се појавио. Показаће се да програмска платформа Јавности представља најсадржајнији и најзначајнији документ српске антититоистичке опозиције. А идеје у тој платформи имају и данас инспиративну улогу у реформисању Србије, њене културе, националне и државне политике.

У „Пишчевим записима“ објавили сте извештаје словеначког ДБ-а који вас је пратио осамдесетих, као и хрватски и српски ДБ. По једном од тих извештаја, у Паризу сте се јула 1986. залагали за границе велике Србије. Кажете да никада такве „политичке глупости“ нисте говорили, а да је циљ протурања неистина било компромитовање српске опозиције, као и у случају Меморандума САНУ?

- У вашем питању се садржи и одговор. А што се тиче полиције, мене је полиција пратила са великом прецизношћу. Она је потпуно контролисала моје сусрете и разговоре. Кажу позвани да имам најобимнији полицијски досије у Србији. Тиме се, наравно, не хвалим. То срамоти друштво, срамоти можда и неке моје пријатеље. Два пута сам одбио да видим свој досије. Први пут када сам постао председник СР Југославије, полиција ми га је понудила на увид. Одбио сам да читам полицијске папире. Други пут ми је Душан Михајловић као министар, пријатељски понудио да видим досије. У његовом кабинету, донели су ми гомилу хартије високу метар, ја сам то погледао и рекао: „Вратите то одакле сте донели, не занима ме.“ Нисам хтео да разгрћем по том ђубрету.

Како сте, онда, дошли до тих извештаја хрватске и словеначке СДБ?

- Неко из мог председничког кабинета, нећу име да кажем, после мог смењивања, доставио ми је око 150 извештаја СДБ Хрватске и Словеније слате службама безбедности Југославије и Србије. Неке извештаје о мом непријатељском деловању објавила је моја ћерка у трећој књизи Пишчевих записа. Неке. Ти извештаји углавном верно препричавају моје опозиционарско деловање. Нарочито су словеначки полицајци прецизни. Али, тај „састанак са неким емигрантом у Паризу“, на који ме подсећате, а који је словеначка служба „забележила“ - то је заиста провокаторска измишљотина, јер Велике Србије никад није било, нити ће бити ни у једној варијанти мојих идеја.

Како то да никад нисте ухапшени? Објављено је да је у Централном затвору била спремна ћелија за вас, Стане Доланц је наредио хапшење, али нисте ухапшени.

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

- Само привидно може да збуни чињеница зашто нисам, као државни непријатељ број 2, хапшен. Ћилас је био број 1, а крајем седме деценије и до краја Титове власти имао сам титулу и државног непријатеља број 1. А нисам хапшен. Објаснићу. Најпре, мене је бранила армија од неколико стотина хиљада читалаца мојих романа. Хапсили су и терали у затвор продавце мојих књига у Босни, Зајечару, Књажевцу, Приштини... Неки несретници су по неколико месеци одлежали апсу због продаје мојих књига. Знам за два случаја када је требало да ми суде и отерају на робију.

Прве робије ме је спасао Марко Никезић, тадашњи председник СКС, који ми је после одласка из политике испричао како је једног јутра у кабинет ушао министар унутрашњих послова Славко Зечевић и рекао да је написан налог за моје хапшење. Никезић му је рекао да Ћосића не смемо да ухапсимо док се не посаветујемо са Титом. Никезић прича: „Одем ја код Тита и кажем му да је СДБ одлучила да ухапси Добрицу Ћосића. Тито ћути. Ја кажем: Друже председниче, он је врло популаран код интелигенције, бораца и народа. Тито ћути. Ја, уплашен неуспехом интервенције, почињем да увеличавам твој значај и последице које бисмо имали од твог хапшења. Он ћути. Онда ја поменем Ћиласа – Ћосић би постао други Ћилас, а ви знате колике проблеме на Западу имамо са Ћиласом. Тито тада наљућено викне: Па онемогућите га, бога му! Разумео сам. Позвао сам Зечевића, рекао да те не хапсе и пренео му Титове инструкције.“ И нисам био ухапшен, али сам ушао у појачану контролу, праћење и идеолошке нападе на моје књиге.

Други пут требало је да будем ухапшен 1974, што сам на неком дивчибарском симпозијуму самоуправни социјализам назвао антистаљинистички стаљинизам или потрошачки стаљинизам, а Тита Зевсом; дао сам и интервју енглеској телевизији, што их је посебно заболело. Министар унутрашњих послова, не сећам се имена, потписао је налог за хапшење, окружни јавни тужилац Малешев написао је тужбу и захтевао, како ми је поверено, две до три године затвора. Тада је Тито био на некој турнеји. Замењивао га је Кардељ. Министар унутрашњих послова и председник српског ЦК СК Тихомир Влашкалић оду код Кардеља да га обавесте о одлуци о мом хапшењу. А он их упитао: „Јесте ли ви, другови, чули данашње вести?“ „Јесмо“, одговорили су. „Па, могли сте чути и да је данас на франкфуртски аеродром слетео авион са протераним Солжењицином. Свет бруји о том догађају. И сада ми треба од Ћосића да направимо новог Солжењицина. Шта ће нам та главобоља? Он је даровит писац и не можемо му романе забранити, али га треба оштро идеолошки критиковати и не пуштати у јавни живот.“

Тако је и било. То је најкраћа прича о мом неробијашком дисидентству. Титов режим је био високо прагматичан и водио је много рачуна о јавном мњењу Запада. Тито је имао јаку амбицију да га на Западу сматрају хуманим и либералним комунистом. И успео је у том. После Голог отока уздржавао се од хапшења противника.

Тито је после велике кризе у Хрватској и политичке ликвидације вођства СК Хрватске које је било на челу Маспока, одмах ударио на српско руководство због „опортунизам према непријатељима самоуправног социјализма и националистима“?

- Тито је водио политику хрватско-српске симетрије у борби против непријатеља

поретка. Није желео да батину коју је употребио против „својих“, не употреби и против Срба. Тиме је желео да остави утисак објективног вође који суди „ни по бабу ни по стричевима“. Међутим, и Хрвати и Срби су добро знали да је Тито диктатор који не трпи непослушност а из редова Маспока чуле су се и непријатне речи против „Старог“. Али су та догађања у темељима потресла Југославију.

Како оцењујете узроке и последице Титове ликвидације српских либерала у јесен 1972?

- У вашем и мом покушају да назначимо најопштија збивања, идеје и људе који су чинили идеолошку и политичку опозицију титоизму озбиљну пажњу заслужује „слом српских либерала 1972.“ како је новинар и публициста Славољуб Ђукић уопштено и тачно означио тај велики политички потрес у Србији. Марко Никезић је био најспособнији и најобразованији функционер СК Србије чији је председник био, ако тачно памтим, три године. Био је тих и опрезан политички реформатор, по типу најближи зачетку „еврокомунистичког покрета“ који је предводио италијански комунист Берлингуер. Никезићево време одликују полет српске привреде, али и репресије у култури: прогон руководства СКЗ, прогон „црног таласа“ у филму, идеолошка кампања против професора Филозофског факултета, Књижевних новина, Просвете, Јежа, суђење студентима учесницима у побуни 1968, забрана часописа, књига, позоришних представа... Тај паметни и образовани комунист, својом еманципацијом, све до повлачења са дужности председника ЦК СК Србије, није се у себи ослободио болшевичког синдрома: генерални секретар партије, односно председник у југословенском случају, мора бити у праву и кад није у праву. Марко Никезић и сарадници и поред подршке неких еминентних српских комуниста, нису издржали Титову жестоку самовољу и типично стаљинистичку критику. Убеђени у залудност отпора Титовом ауторитету, можда и уплашени прогоном, Никезић и најближи сарадници дали су оставке у СК и повукли су се у дубоку анонимност. Марко Никезић је постао врстан вајар.

Шта је најтежа последица слома либерала у Србији?

- Најтежа последица је „сеча великих директора“ које је Кардељ идеолошки оквалификовао као „техноменаџере“ и непријатеље самоуправљања. Прогоном 42 директора, највећих и најуспешнијих привредних предузећа, српска привреда је обезглављена и никад се није опоравила. Али, тиме се није окончао „слом српских либерала“. Титови људи у Србији наставили су да чисте СК, државну управу, институције од „либерала“, па је по једном казивању у Србији било уклоњено из политичког економског, привредног и културног живота око 3.500 кадрова. Та драконска казна ослабила је људски потенцијал Србије, па је правоверни и догматски титоизован Милош Минић, тада министар спољних послова Југославије, отишао код Тита и убедљиво га упозорио на опасност слабљења потенцијала Србије захтевајући да се заустави даљи прогон српских „либерала“. Тито га је, кажу, послушао, захтевајући појачану борбу против националиста и „београдске чаршије“ тј. опозиције. Синтагма „београдска чаршија“ Крлежин је књижевни термин који је Тито често користио. Ја сам га од Крлеже слушао на нашим вечерама у Мажестику.

Меморандум САНУ је проглашен манифестом велике Србије, српским Мајн кампфом, нацртом рата и етничког чишћења у бившој Југославији. Тако је остало до данас.

- То је велики политички инцидент и ружан догађај у владавини несрећног Ивана Стамболића. То је догађај који су инспирисали СДБ и Стипе Шувар а врло вероватно и неке стране службе. Шувар је, са друговима, закључио да се у Србији води компромисна политика према непријатељима поретка и изазвао страх Ивана Стамболића као председника српске партије и државе, што одлучније не гони српске опозиционаре и националисте које је Шувар у „Белој књизи“ именовоао годину-две дана пре Меморандума. Та „Бела књига“ имала је, како се сећам, око 212 пописаних непријатеља и националиста на списку, а од тога је око 180 било Срба и Београђана. У атмосфери дејства јаке антисрпске коалиције, српско руководство је било врло притешњено таквом политиком и плашило се оптужби Загреба, Сарајева, Љубљане за опортунизам. Онако традиционално комунистички и југословенски, на сваки хрватски и политички притисак, српско руководство је одговарало гоњењем националиста, односно „непријатеља самоуправног социјализма и друга Тита“. Тако се и догодило са Меморандумом. Полиција, Шувар и антисрпска коалиција проценили су, тј. одлучили су да је нацрт Меморандума „антијугословенски документ“, а то је наљутило и уплашило Стамболића. Он је са Градским комитетом СК покренуо велику кампању и прогласио од полиције украден нацрт Меморандума непријатељским и антијугословенским, па је чак забранио и прославу стогодишњице САНУ. На тај јубилеј су биле позване угледне академије из читаве Европе. Ми смо се силно обрукали.

Меморандум тј. нацрт Меморандума који је, како рекох, украде полиција и објавила у штампи, бранила је читава Академија; само четири члана била су против и сагласни са Стамболићем и партијом. Ми у Академији смо дубоко убеђени да је нацрт Меморандума покушај научно-критичке анализе југословенске стварности која је ушла у дубоку економску и политичку кризу. Он није антијугословенски, напротив, покушавао је да критиком несоцијалистичких садржаја, националне неправедности и предлозима за реформе спасе Југославију од предстојеће пропасти. Партијску критику Меморандума прихватила је југословенска, касније и светска србофобија. Тај папир, који ниједан паметан човек не може да прочита онако како га тумаче антисрпски медији и како се тумачи у оптужници Хашког трибунала, понео је титулу српског Мајн кампфа, којим се „нацификовала Србија“, како данас говори домаћа политичка послуга неких иностраних канцеларија.

Отишло се и даље у фалсификовању тог документа, па су мене прогласили творцем Меморандума. И данас се у хрватским, словеначким или муслиманским, па и неким иностраним новинама може прочитати „Ћосићев Меморандум“, иако нисам био ни предлагач ни члан Одбора који је писао Меморандум.

Како данас гледате на судбину интелектуалаца који су, без суђења, стрељани 1944?

- Наравно да осуђујем свако убиство без судске пресуде. Не знам колико је интелектуалаца стрељано у Београду без суђења, али сам склон уверењу да су четници у Србији заклали више интелектуалаца него што су их партизани убили после ослобођења Београда и Србије 1944. Јесте ли, на пример, чули да су четници у Јагодини

Зашто се Србија стиди антититоистичке опозиције

Пише: Добрица Ћосић
субота, 07 фебруар 2009 09:55

јануара 1944. заклали 42 интелектуалца?

Али то не може бити оправдање...

- ...Наравно да то не оправдава партизане. Хоћу да кажем да је у грађанском рату свирепо уништавана српска интелигенција. Данас се говори само о београдској интелигенцији, а заборавља се и неће да се зна, колико су учитеља и учитељица, студената и ћака поклали четници по Србији. Само зато што су осумњичени као русофили, симпатизери партизанског покрета; чак, просто што су читали књиге, јер се четнички покрет, поразно примитиван у својој маси, плашио школованих и мислећих људи. То наводим само као чињенице несреће која се догодила српској интелигенцији. А шта да кажемо колико је интелектуалаца убијено у Специјалној полицији, на Бањици, Сајмишту, у немачким логорима?

Ово друштво већ има две деценије искуства са концептом западне демократије. Опозиција је, то су сад схватили мање-више сви, други тим у истој игри. Да ли помишљате да је ваш поглед на ту политичку улогу помало идеалистички, а очекивања нереална?

- Сагласан сам са вашом констатацијом, посебно са стањем и улогом садашње српске опозиције. Она је, у целини, израз примитивне, бирократске, властољубне српске политике; „партајске“ политике, како давно написа Слободан Јовановић. О свим српским странкама мислим негативно. Оне су лидерске, аутократске; у њиховим редовима је много људи који желе да се дочепату власти која им постаје уносно занимање без адекватног знања, без друштвене и националне одговорности. Данас је у Србији лакше постати министар но завршити факултет.

А о западној демократији која се законито преобразила у нови тоталитаризам одавно мислим негативно. Најзначајнији интелектуалци западњачке цивилизације историчари, политиколози, филозофи, економисти, уметници, изrekli су поразне оцене о неолибералном, корпоративном капитализму и његовој демократији. И у Србији постоји бар десетак еминентних интелектуалаца који зналачки и критички пишу о слому глобалистичког, финансијског капитализма. Читам их с одобравањем увиђајући неке своје заблуде које сам заступао као активиста антититоистичке опозиције. Човечанство несумњиво напредује у науци, технологији и техници, а назадује у духовности, моралу, хуманим вредностима, слободи и достојанству личности. Сасвим је очигледно да је господар света постао новац. Господар света је свемоћан, а кад је он у кризи, што се данас збива, у кризи је све што је од њега настало и што од њега зависи.

Зора Латиновић